

Pukovnik
MIŠO LEKOVIĆ

Kako smo radili na Titovim „Sabranim djelima“

Izdavanje Titovih *Sabranih djela* ocenjeno je, mislim s pravom, kao najveći i najznačajniji izdavački pothvat u nas. Kritika je dala već prve, veoma pohvalne ocene o prvom kolu, tj. o prvih deset tomova ove edicije. Temeljitiije i naučnije analize i ocene svakako tek predstoje.

Od interesa će svakako biti da se ovom prilikom, kada su prvi tomovi tek izašli, kaže nešto i o metodu rada na pripremanju Titovih tekstova. Kao priređivač tri toma (8,9 i 10), u kojima su sadržani Titovi tekstovi iz prve polovine 1942. godine, izneću, na molbu Redakcije časopisa »Vojno delo«, neke podatke o tom veoma odgovornom poslu na kome smo nas nekolicina vojnih istoričara bili angažovani.

I

Kao što je poznato, i dosad su u nas i u inostranstvu, u više navrata i u raznim prigodama, u mnogobrojnim publikacijama, zbornicima i drugim edicijama, objavljivani Titovi radovi iz ratnog perioda. Učinilo je to više naučnih institucija i izdavačkih kuća. Najpotpunije je to, bez sumnje, učinio Vojnoistorijski institut u poznatoj ediciji »Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u jugoslovenskih naroda«. U tomu II, u petnaestak knjiga, objavljeni su gotovo svi

Titovi pisani radovi: članci, naređenja, direktivna pisma, instrukcije, uputstva — sve ono što spada u pisanu delatnost Tita, vrhovnog komandanta jedne vojske, koja se u istoriji ratova u nezapamćenim uslovima stvarala, i generalnog sekretara komunističke partije, političke snage koja je pokrenula, organizovala i vodila oslobodilačku borbu i revoluciju. Nisu jedino objavljeni Titovi telegrami upućeni radio-putem Izvršnom komitetu Kominterne, jer se, u vreme kada su zbornici pripremani za štampu, smatralo da to nije oportuno. Izostavljeno je takođe i nekoliko dokumenata, a neki nisu dati u autentičnom obliku.

Svi su ti radovi, međutim, objavljeni bez nužnih objašnjenja i informacija, bez onog dopunskog naučnog komentara u vidu napomena, hronologije i osnovnih biografskih podataka u registrima ličnosti, bez naučno informativnog aparata — jednom rečju, bez svega onoga što bi te tekstove učinilo jasnijim, za naučne svrhe prikladnijim, stavljajući ih u kontekst vremena kada su nastajali.

Tako se, dakle, osećala potreba za naučno-kritičkim izdanjem Titovih radova, kompletnih i autentičnih. Taj je zadatak poveren Institutu za savremenu istoriju u Beogradu, a na njegovoj realizaciji su, što se tiče priređivanja tekstova iz ratnog perioda, angažovani vojni istoričari, poznavaoi određenog ratnog perioda u kojem su dokumenti nastali i kojeg oslikavaju Titovi radovi.

II

Treba odmah reći da ni nama priređivačima, ni Redakciji, nije bila sasvim jasna koncepcija ove edicije, niti smo bili svesni složenosti posla koji nas je očekivao. Bili smo, svakako, svesni njegove odgovornosti. Za ovu vrstu naučnog rada nismo imali vlastita iskustva, te nismo ni mogli sagledati sve poslove koji su se u svoj svojoj obimnosti i složenosti otvarali tek u procesu rada.

Priređivač je svakako morao poći od nivoa jugoslovenske istoriografije, odnosno morao je koristiti njena dostignuća i rezultate koji, na žalost, u mnogim tematskim oblastima nisu bili zadovoljavajući. Istoriografija, naime, nije davala dovoljno valjane odgovore na mnoga pitanja koja su se otvarala prilikom naučno-kritičnog komentisanja Titovih tekstova. Predstavljala su, stoga, brižljiva, sistematska, minuciozna dopunska istraživanja da bi se utvrdile neke

činjenice o kojima je bilo nužno nešto reći u naučno-kritičnom aparatu, u napomenama. Treba, međutim, reći da je taj posao, iako mukotrpan, bio i veoma zahvalan, jer je bio i neka vrsta izazova, podsticaja da se otkrije, objasni i u svojoj veličini prikaže grandiozni opseg Titove mnogostrane aktivnosti i njenog istorijskog značenja.

Ako je u tom priređivačkom radu u početku i bilo nekih nejasnoća, dilema, ustručavanje da li treba baš sve objaviti, da li treba možda neki stav ili rečenicu izostaviti — a tu se mislilo na neke tzv. tabu teme i na pojedine podatke i ocene za koje se kasnije, naučnim istraživanjima i analizama utvrdilo da nisu bili sasvim tačni i objektivni — onda je sve to nestalo Titovim odlučnim stavom da njegovi tekstovi moraju ostati u autentičnom, izvornom obliku i da se u njima ništa ne sme menjati.

Ovakav Titov stav podstakao nas je još više da se upustimo u istraživanja, strpljiva i suptilna, sa velikom željom da Titovu reč, njegovu misao, proniciljivu procenu i dalekosežnu odluku iz teških ratnih dana, pretočenu u direktivnom pismu, instrukciji, naređenju, uputstvu, tamo gde treba objasnimo, naučno verifikujemo na osnovu saznanja do kojih je naša istorijska nauka dosegla.

III

U pogledu istraživanja, prvog problema sa kojim se priređivač sretne, nije bilo osobitih teškoća. Titovi radovi su, kao što je rečeno, uglavnom objavljeni, a oni koji to nisu, bili su dostupni. Tako možemo sa puno sigurnosti tvrditi da su Titovi radovi iz ratnog perioda svi, ili gotovo svi, sačuvani. Na mnoge, pa i naučne radnike, to ostavlja poseban utisak, rekao bih — iznenađuje ih. Impresionira saznanje koliko je u toku oslobodilačkog rata dokumenata napisano, a uz to i sačuvano. Susrećemo se sa neakvim shvatanjem da se u partizanskom ratu »partizanski« i komandovalo — najviše usmeno, a da dokumenta nisu pohranjivana. Neobično veliki broj dokumenata, međutim, svedoči o tome da je i u partizanskom ratu postojala tzv. štapska kultura, osećaj i saznanje da treba sačuvati i pisane tragove naše velike istorije. A takvo saznanje je od prvog dana bilo prisutno u Vrhovnom štabu, o čemu tako rečito svedoče i ova Titova »Sabrana djela«.

Tito je pažljivo pregledao tekstove koji su mu bili upućeni na autorizaciju i potvrđivao svoje autorstvo ili koautorstvo. U tom pog-

ledu nije bilo nikakvih problema: najveći broj dokumenata je nosio njegov potpis, ili — umesto potpisa — naziv Vrhovnog štaba ili Centralnog komiteta KPJ. Telegramе upućivane Izvršnom komitetu Kominterne Tito je lično pisao na ruskom jeziku i potpisivao pseudonimom Valter. Nijedan drugi dokumenat nije potpisivao pseudonimom. Za to nije ni bilo potrebe — za sve kojima se obraćao, za štabove, starešine, borce, za ceo narod, pa i za neprijatelje, bio je Tito — i nije se imalo što kriti.

Što se tiče dokumenata pripremljenih za navedena tri toma, Tito je osporio svoje autorstvo samo jednog. Radilo se o zapovesti kojoj je nedostajao zadnji list, a koju je, po njegovom tvrđenju, napiso načelnik Vrhovnog štaba. Možda bi, više kao kuriozitet, bilo zanimljivo navesti jedan broj dokumenata datiranih krajem maja 1942. godine koji nose potpis vrhovnog komandanta. Utvrđeno je, međutim, da potpis na njima nije Titov. Povod za sumnju bila je pre svega sadržina tih dokumenata, a uočili smo da su pisani na pisačkoj mašini koja se tih dana nije nalazila kod Vrhovnog štaba.

IV

Najvažniji i svakako najodgovorniji i najteži posao nastao je kada je trebalo pisati napomene, odnosno komentarisati Titove tekstove, davati na stotine tumačenja, objašnjenja, informacija. Trebalo je ustanoviti kada je, gde i kojim povodom dokumenat nastao, na osnovu čega, koja i kakva saznanja je Tito sticao što se tiče uvida u situaciju, da bi je analizirao i donosio zaključke, ocene i odluke, koje su se pretakale u naređenja i instrukcije. Trebalo je, dalje, utvrditi da li su i kada ti dokumenti dospevali do ličnosti ili ustanova kojima su upućeni, jer je to bilo od značaja. Posbeno je trebalo ustanoviti izvor iz kojeg su poticali podaci sa kojima je Tito raspolagao i sa kojima je upoznavao pojedine štabove i partijska rukovodstva ili ih javljao Izvršnom komitetu Kominterne da bi ih emitovala Radio-stanica »Slobdna Jugoslavija«. Bilo je to važno zbog toga da bi se proverila njihova pouzdanost i tačnost, na čemu je Tito uvek insistirao.

Ta i niz drugih pitanja tražila su pouzdane, naučno verifikovane odgovore. Trebalo je, stoga, ići na opsežna, suptilna istraživanja ne samo naših, već i neprijateljskih dokumenata. Jer, o pojedinim događajima Tito je dobijao podatke od potčinjenih štabova. Međutim, o

istim događajima se mogu naći podaci i u neprijateljskim dokumentima. I oni su u njima, razumljivo, drugačije interpretirani. Trebalo je naučnim metodom utvrditi tačnost podataka, a to nije bilo tako jednostavno. Pored istraživanja arhivske građe, trebalo je proučiti i literaturu, obaviti veliki broj konsultacija, voditi razgovore sa upućenim akterima, vršiti proveravanja na terenu itd.

V

Poseban, veoma značajan prilog »Sabranim djelima« čini Hronologija u kojoj su dati sažeti podaci o Titovom ratnom putu i njegovim najvažnijim aktivnostima. Uspeli smo da detaljno rekonstruišemo taj put, da za svaki dan damo podatke gde se Tito nalazi, kuda se kreće i koje značajnije poslove obavlja. Bio je to, nesumnjivo, težak posao. Trebalo je ići i na teren da bi se rekonstruisao njegov ratni put: staza kojom se kretao, kuća ili brvnara u kojoj je boravio, položaj na kome je obilazio jedinice i slično.

Znatne teškoće iskrsele su prilikom izrade registra imena, odnosno prikupljanja biografskih podataka za pojedine ličnosti koje se spominju, bilo u Titovim tekstovima ili u priređivačevim naučnim komentarima, napomenama i hronologiji. Nesumnjivo je veoma značajno, sa čime se i Tito saglasio, što je zauzet stav da se o svim tim ličnostima, bez obzira na funkcije koje su obavljali, udeo u zbivanjima i njihove sudbine, daju osnovni podaci. Tito je insistirao na tome da se niko ne izostavi. Za veliki broj ličnosti nije bilo teškoća u prikupljanju biografskih podataka. Međutim činilo se da je nemoguće naći podatke za ne mali broj običnih boraca, mitraljezaca, bombaša kurira, nižih vojnih i političkih rukovodilaca, odbornika — anonimnih ličnosti o kojima se gotovo ništa nije znalo, na koje je pala patina zaborava. Ali svi se oni pominju u Titovim tekstovima, najčešće u njegovim telegramima Izvršnom komitetu Kominterne da bi se, preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«, popularisali njihovi podvizi. Ti su ljudi mnogo značili u ratu; mnogi od njih su poginuli ili umrli posle rata, a neki žive skromno, nezapaženo širom zemlje. Trebalo je mnogo traganja da bi se saznalo ono najosnovnije o njima što je trebalo uneti u registar. Mnogi od njih su bili veoma začuđeni što se posle gotovo četiri decenije neko interesuje za njih i njihove podvige u toku rata. Ali, bili su i prijatno iznenađeni saznanjem da se pominju u Titovim tekstovima i ponosni zbog toga što će se njihova imena naći

u Titovim »Sabranim djelima«. Na ovom poslu bilo je, razumljivo, angažovano više saradnika, a trebalo bi istaći Žarka Protića, naučnog saradnika Instituta za savremenu istoriju, čiji je udeo u pripremi registara bio najveći.

VI

Upadljivo je da je u ovom periodu, u prvoj polovini 1942. godine, bilo veoma mnogo Titovih pisanih radova — od naređenja štabovima jedinica (bataljona, brigada, odreda, oblasnih i glavnih štabova) i instruktivnih i direktivnih pisama delegatima Vrhovnog štaba i Centralnog komiteta KPJ (Kardelju, Ribaru, Vukmanoviću, Milutinoviću, Pijade, Đilasu, Rankoviću), te partijskim rukovodstvima (okružnim, oblasnim, pokrajinskim i centralnim komitetima), do članaka objavljenih u »Proleteru« i »Biltenu Vrhovnog štaba« i velikog broja telegrama Izvršnom komitetu Kominterne. U ovom, tzv. fočanskom periodu, Tito je gotovo punih sto dana boravio u Foči, odakle je rukovodio narodnooslobodilačkom borbom. U uslovima kada, sem kurirske, nije imao nikakve druge (tehničke) veze sa potčinjenim vojnim i partijskim rukovodstvima, razumljivo je da je bio prinuđen da svakodnevno upućuje naređenja, uputstva, direktivna pisma. U njima je izloženo toliko problema, spomenuto mnoštvo događaja, činjenica; tretirana raznolika tematika: od vojne, koja je pretežna, preko partijsko-političke, do diplomatske (borba za međunarodnu afirmaciju i priznanje NOP-a). Upravo u ovom periodu je Tito doneo i veoma značajne odluke koje se odnose na izgradnju vojske (stvaranje brigada, udarnih i omladinskih četa i bataljona, donošenje Statuta), organizaciju narodne vlasti («Fočanski propisi»), na učvršćenje slobodnih teritorija i organizaciju političkog, društvenog, privrednog, zdravstvenog i kulturno-prosvetnog života na njima, na jasno definisanje politike širokog okupljanja rodoljubivih masa u oslobodilačkoj borbi i osudu sektaških pojava sužavanja te platforme (aprilska sednica Centralnog komiteta KPJ), na razobličavanje četničkog pokreta i osudu jugoslovenske emigrantske vlade.

Titovi tekstovi iz tog perioda su, uzev u celini, najbolje, najrečitije svedočanstvo jedne revolucije od epohalnog značaja i istorijske uloge ličnosti koja je stajala na njenom čelu. To su tekstovi vizionara, čoveka koji svakom problemu prilazi sa jasnim idejnim i ploitičkim ciljevima, sa čvrstim opredeljenjima i uverenjem u njihovu ispravnost i životvornost.

Titova »Sabrana djela« su izuzetno značajno, autentično svedočanstvo jednog velikog istorijskog doba i Titove uloge u njemu. Titovo grandiozno delo, njegovo neizmerno stvaralaštvo ostaće dugo, u nedogled, predmetom ne samo poštovanja i divljenja, već i brižljivog izučavanja. Želeli bismo da ovo naučno-kritično izdanje njegovih radova, na kome smo mi priređivači uložili toliko truda, omogući lakše izučavanje Titovog epohalnog dela.